

УДК 72.038.16/.17(477.83-25)«191/193»

Дем'ян **Перетятко**

аспірант Львівської національної
академії мистецтв

Взаємопроникнення стильових напрямів у екстер'єрах забудови львівського модернізму (на прикладах вхідних груп)

© Перетятко Д., 2017

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1068924>

Анотація. Стаття присвячена темі взаємопроникнення двох стильових напрямів – ар-деко та функціоналізму, визначенню основних архітектурно-пластичних прийомів, які зазнали трансформації в еволюційному процесі розвитку архітектурного середовища Львова в контексті європейського мистецтва доби модернізму. Особлива увага приділяється перехідним фазам від сецесії до ар-деко та від ар-деко до функціоналізму, наявність яких забезпечила можливість зародження і розвитку ар-деко в царині модерну та авангардистських ідей конструктивізму в надрах ар-деко.

Ключові слова: ар-деко, функціоналізм, кубізм, конструктивізм, формотворення, протоар-деко, протофункціоналізм, монументалізм, тектоніка, декор.

Постановка проблеми. На сьогодні особливості процесу трансформації тектонічних, композиційних і пластичних вирішень у стильових напрямках доби модернізму не стали темою наукових інтересів мистецтвознавців. Немає детального розгляду взаємопроникнення ар-деко та функціоналізму як двох відмінних, але дотичних у часі стилів, та важливої ролі ар-деко в еволюції архітектурного стилю сецесії до функціоналізму. Особливо виразно ці зміни простежуються в акцентних елементах архітектурних екстер'єрів – вхідних групах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі в науковому світі фундаментальні дослідження доби львівського модернізму (в першу чергу – сецесії та ар-деко) українських учених Ю. Бірю-

льова, А.Банцекової та польських дослідників А.Сіерадської, Р.Чельонтковської висвітлюють засадничі стилістичні особливості напрямів архітектури цього періоду, не зосереджуючись на аналізі трансформації архітектурно-пластичних прийомів в архітектурних екстер'єрах і, зокрема, їхніх акцентних елементів – вхідних груп. У публікаціях Ю.Богданової тема вхідних груп не є предметом розгляду в загальному контексті опису стилістичних особливостей епохи. У праці Х.Крамарчук – спроба дослідження психологічно-емоційного та символічного значення входів у архітектурі Львова різних епох (від XVII ст). У дослідженнях К.Присяжного увага приділена символічним значенням оздоблення вхідних груп в архітектурі Львова безвідносно до стильових періодів. У праці О.Лисенко розглядається архітектурний простір вестибюльних приміщень у житлових будинках кінця XIX – початку XX ст. Львова без аналізу формотворення вхідних груп у екстер'єрах забудови Львова. Таким чином можна констатувати відсутність на сьогодні наукових досліджень щодо формотворчих трансформацій у вхідних групах архітектури львівського модернізму.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Здійснено короткий аналіз взаємної трансформації архітектурно-пластичних засобів у таких стильових напрямках доби модернізму як сецесія, ар-деко, функціоналізм на прикладах вхідних частин екстер'єрів львівської історичної забудови.

Формулювання цілей статті – проаналізувати виникнення, особливості розвитку та взаємопроникнення стильових категорій епохи модернізму в архітектурі Львова, визначити основні формотворчі особливості вхідних груп в екстер'єрах споруд.

Виклад основного матеріалу. Виникненню та розвитку (в кінці XIX –поч. XX ст.), так званого 1-го інтернаціонального стилю «модерн» в архітектурі на європейському континенті сприяли нові матеріали і технології – сталеві конструкції, бетон, які давали змогу творити незвичні форми та втілювати найрізноманітніші декоративні фантазії.

Щезання головних естетичних критеріїв, розгубленість європейського суспільства після першої світової війни проковували пошук ілюзорного добробуту і розкоші життя. Власне таку ілюзію забезпечила поява стилю ар-деко з його театральністю та поліхромним багатством і водночас демонстрацією технологічних досягнень індустріальної доби [1].

На 20-30 роки ХХ ст. припадає зародження 2-го інтернаціонального стилю – функціоналізму (конструктивізму), що проголошував відмову від історичних успадкувань, широкого спектру пластичних оздоблень і надавав пріоритет експресії сучасних матеріалів та конструкцій в архітектурі.

Основоположними засадами функціоналізму були визначені тектоніка, конструкція, фактура. На європейському континенті головним провідником цих ідей став французький архітектор Ле Корбюзьє і втілював їх у 20-х роках ХХ ст. у вишуканих аристократичних пропорціях своїх творів, естетична виразність яких закодована не в декоративній пластиці, а в гармонії тектонічного задуму, вертикальних і горизонтальних площин. Однак аскетична чистота новітнього напрямку, що надто відрізнялась від примхливих фантастичних витворів в екстер'єрах споруд епохи модерну, ще не могла бути сприйнята широким загалом.

Безколізійним відходом від звичного минулого в пошуках нових мистецьких ідей і став ар-деко із притаманним йому підкресленням конструктивної основи споруди засобами архітектурно-скульптурної пластики. Вертикальні і горизонтальні конструктивні елементи споруд – опори, карнизи, тектонічні пояси, акцентуються монументальним декором, круглою (частіше горельєфною) скульптурою, барельєфами, декоративними панно у техніці мозаїки, майоліки, сграфіто. Основними засадами стилю ар-деко можна вважати поєднання досягнень сучасної індустріально-технічної думки з та ремінісценцій з минулого [11; с. 306-348].

Загалом засобів пластичного мистецтва, що використовувались в екстер'єрах споруд ар-деко, був надзвичайно багатим завдяки неокласичним, неоархаїчним та історико-національним ремінісценціям, які органічно відповідали монументальності архітектури споруд нової доби: фінансових установ, вокзалів, офісних будівель, потужних торгових комплексів [10]. Монументалізм декору періоду ар-деко в передчутті конструктивізму, фовізму, кубізму у єдності з чистотою абрисів і лапідарністю форм будівель виразно підводив до «пуританства» функціоналізму, який у свою чергу на ранній стадії і сам трансформував ряд прийомів ар-деко: «бруталізм» поверхні стін нижніх поверхів із застосуванням природнього каменю чи «грубого» руста,

активне впровадження ар-декоїзованої металевої пластики, фрагментів плоского рельєфу, сграфіто. Особливо виразно подібні активні архітектурно-пластичні прийоми виявлялися у формотворенні вхідних груп – кодових елементів композиційних особливостей стилю в екстер'єрах споруд.

Аналіз особливостей формотворення входів двох дотичних стилів, що стали провідними в архітектурі Львова у міжвоєнні часи – ар-деко і функціоналізму, має суттєве значення для якнайповнішого висвітлення еволюційного процесу виникнення і розвитку авангардистських ідей в надрах стилю львівського ар-деко, котрий, в свою чергу, також не був революційним в стосунку до попередньої епохи львівського модерну. Ар-деко став закономірною складовою процесу розвитку індустріально-технологічних ідей, котрі у кінці XIX ст. покликали до життя модерн, а згодом, вичерпавши його формотворчі можливості, вивели на орбіту архітектурного мистецтва новий стиль. В подальшому як логічна трансформація ар-деко, в архітектурну царину увійшла тема функціоналізму (конструктивізму, кубізму, супрематизму, фовізму), що отримала узагальнену дефініцію «авангарду».

Практична безколізійність цих двох стилів, зроджених на ґрунті інтенсифікації технічної думки індустріальної доби і особлива, тонка взаємодія деяких формотворчих засобів зберігались до кінця 30-х років. На це значною мірою визначало і те, що провідні архітектори Європи у 10-х –20-х роках XX ст. творили в ар-деко, а згодом, згідно з логікою бурхливого розвитку індустріалізації і відповідної модифікації естетичних критеріїв суспільства, органічно сприйняли основоположні ідеї функціоналізму і стали творцями споруд цього стилю.

Відповідно і у Львові такі відомі архітектори як В.Дембінський, В.Мінкевич, Г.Зандіг, Л.Карасінський, Г.Заремба, Т.Обмінський, І.Багенський, Ю.Авін, Ф.Каслер, Р.Фелінський, Т.Врубель та ін., – автори знаних львівських будівель у стилі модерн, а згодом ар-деко, – у 30-х роках, що завершували міжвоєнний період, створили ряд споруд на засадах функціоналізму.

Таким чином у процесі розвитку львівського ар-деко і функціоналізму можна виділити дві фази специфічної інтродукції, а саме: фаза «прото-ар-деко» з ремінісценціями деяких елементів сецесії (1908–1914 рр.) та фаза «прото-функціоналізму»

(1925–1930 рр.) з ремінісценціями деяких ознак стилю ар-деко, головню у застосуванні елементів монументалізованого декору. Ці стильові модуляції виразно прослідковуються у формотворенні вхідних груп.

У спорудах прото-ар-деко прослідковується акцентація вхідних груп типово сецесійними скульптурними композиціями, віньєтами, барельєфами, на фоні притаманного для розвинутого ар-деко чіткого ритму і геометризації форм фасадів. Так, наприклад: у будинку на вул. Конопницької 10 (арх. Ольшевський, 1912 р., рис. 1) вхід обрамований скульптурною композицією, а овальне вікно над ним оформлене флористичним декором у традиціях сецесії. У будинку на вул. І. Франка 50 архітектора А. Вартеросевича-Слонєвського (1910–1912 р., рис. 2.) має місце відхід від, властивого для сецесії орнаментального декору, що покривав значну частину фасадів, до окремих декоративних фрагментів. Так, основний тектонічний елемент – масивний еркер, завершений декорованими колонами, нависає над входом на потужних кронштейнах виразного пластичного профілю, а сам вхід акцентується арковим вікном-фрамугою з круглим сецесійним геометризованим декоративним елементом на основі орієнтальної теми (рис. 3). Так наприклад вхід у житловий будинок на вул. Донцова 17 на фоні «брутального» русту, характерного для будинків розвинутого ар-деко, завершується фронтоном з притаманним для сецесії хвилястим контуром і волютами (рис. 4).

Таким чином на основі аналізу вхідних груп в спорудах 1908–1915 р. для яких характерне співіснування декоративних сецесійних елементів в екстер'єрах що вже тяжіють до тектонічного супрематизму та стриманості форм, можна говорити про наявність фази прото-ар-деко у формотворенні екстер'єрів львівської забудови епохи модернізму.

Характерним прикладом споруди періоду прото-функціоналізму є житловий будинок на вул. Мушака 50 (арх. Г. Заремба 1913 р., рис. 5). Лаконізм форм будинку, чітка геометризація віконних прорізів, особливо лапідарність форм входу виразно підкреслює орієнтацію автора на аскетизм формотворення нового стилю – функціоналізму. В рішеннях входу автор передбачив поширений згодом у розвинутому львівському функціоналізмі прийом тектонічної акцентації входу виступаючою горизонтальною плитою

із плафоном-світильником. Заслуговує увагу поява біля входу овального, позбавленого будь-якої декорованості вікна як предтечі широко застосовуваного в період зрілого функціоналізму 30-х вікна-«ілюмінатора» у вхідних групах екстер'єрів [7; 8].

Будівля лабораторії механічного факультету Львівської Політехніки на вул. Устияновича 5 (арх. Т. Обмиський, 1925–1927 р., фото 6) з ремінісценціями класицистичного ар-деко, у своїй кубістичній тектонічній побудові, а особливо у вирішенні входу з боку вул. Устияновича демонструє чіткий геометризм квадратних членувань дверей, обрамованих характерним «східчастим» порталом, горизонтальне підкреслення парапетом тераси, розташованої над входом (подібно як в багатьох подальших функціоналістичних спорудах), що чітко вказує на «протофункціоналістичний» почерк.

В будинку Медичного товариства авторства Т. Врубеля і Л. Карасінського (вул. Конопницької 3., 1935–1937 р. рис. 7) виразно прослідковується тенденція до майже повної відмови від декорування фасаду, з чітко виявленою тектонікою горизонтальних і вертикальних членувань. Вхід уже вирішений у характерному для функціоналізму глибокому порталі, над яким нависає єдиний на фасаді балкон, що акцентує вхід на площині фасаду. Цей прийом став характерним у багатьох спорудах уже розвинутого функціоналізму у Львові. Фактично єдиним декоративним елементом вхідної групи стає металева графіка на великих площинах скла дверних полотен та огорожі балкону, композиційно вирішена у геометрично-ар-декоізованому стилі.

Власний будинок з архітектурним бюро архітектора Ю. Авіна на вул. Вітовського 37 (1928 р., рис. 8) відрізняється виразним тяжінням до функціоналістичних постулатів, однак в екстер'єрі споруди мають місце характерні ар-декоізовані скульптурні фрагменти та специфічні трикутні профільовані сандрики. У той же час асиметричне розташування входу (у загалом симетрично вирішеному екстер'єрі з аскетичними прямокутниками вікон) і обрамування лаконічним чітко окресленим порталом дають підставу вбачати орієнтацію на функціоналістичні засади архітектури.

Висновки. Тематика формотворення входів як акцентних елементів екстер'єрів забудови Львова у період еволюції і взаємопроникнення двох дотичних і водночас відмінних стильових напрямків ар-деко і функціоналізму заслуговує особливої

уваги. Дослідження цієї теми невід'ємне від розуміння практично безконфліктного переходу від однієї стильової категорії до іншої завдяки наявності перехідних фаз протоар-деко та прото-функціоналізму. Кожна з цих фаз демонструє симбіоз елементів попереднього і нового стилю і прослідковується у вагомій частині історичної забудови Львова досліджуваної епохи.

Комплексний підхід до розуміння процесів формотворення входів в екстер'єрах львівського ар-деко і функціоналізму на різних етапах трансформації цих стилів слід вважати необхідним для збереження існуючих і професійного відновлення втрачених елементів забудови Львова міжвоєнних часів.

1. Банцекова А.Є. Відень- Львів: до витоків стилю ар-деко. / А.Є. Банцекова // Студії мистецтвознавчі. — К.: ІМФЕ НАН України, 2007. — № 1(17). — С. 93-102.
2. Банцекова А.Є. Стиль ар-деко у мистецтві Львова міжвоєнного періоду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.04 «образотворче і декоративно-прикладне мистецтво і архітектура» / А.Є. Банцекова – М., 200 –162 с..
3. Бірюльов Ю.А. Мистецтво львівської сецесії. / Ю.А. Бірюльов – Львів, Центр Європи, 2005. – 184 с.
4. Бірюльов Ю. Львівська сецесія. Каталог виставки. Львів, 1986
5. Грабар Д. Зустріч з львівськими брамами // Будуємо інакше № 1, 2000; Брамні ручки у Львові // Будуємо інакше № 1, 2001.
6. Малинина Т. Г. Формула стиля. Ар деко: истоки, региональные варианты, особенности эволюции. / Т. Г. Малинина – М., Пинанотека, 2005. – 306 с.
7. Якубовський, І. Особливості морфології львівського функціоналізму. / Вісник Національного університету «Львівська політехніка» – №568 - 2006. – с. 167 -171.
8. Якубовський, І., А. Беренда. Стильові спрямування в архітектурі Львова 1920-1930 рр. / Вісник Національного університету «Львівська політехніка» – №567 - 2006. – с. 122-127.
9. Olszewski A.K. Nowa forma w architekturze polskiej 1900 1925. Teoria i praktyka. - Wroclaw, 1967.
10. Olszewski A.K. Nurt dekoracyjno-ekspresjonistyczny w architekturze polskiej w latach 1908 1925 // Ze studiów nad genezą. plastyki polskiej w latach 1918 -1939.-Wroclaw, 1963.

11. Sieradzka A. Art –Deco w Europie i w Polsce. / A. Sieradzka – Warszawa, 1996; The dictionary of Art. – London, 1996. – Т. 2. – 520 p.

ANNOTATION

Demyan Peretiatio. **The interpenetration of the styles in the exteriors of the buildings of the Lviv modernism (input groups).** The article is devoted to the theme of the interpenetration of the two styles – art Deco and functionalism, and identify key architectural and sculptural techniques of these styles. Particular attention is paid to transitional phases of secession to art Deco and on art Deco to functionalism, whose presence ensured the possibility of emergence and development of art Deco in the field of modern, avant-garde and constructivist ideas in the bowels of art Deco.

Keywords: Art Deco, functionalism, cubism, constructivism, formation, monumentalism, tectonics, decor.

АННОТАЦИЯ

Демьян Перетятко. **Взаимопроникновение стилевых направлений в экстерьерах застройки львовского модернизма (на примерах входных групп).** Статья посвящена теме взаимопроникновения двух стилей – арт-деко и функционализма, и определению основных архитектурных и скульптурных приемов этих стилей. Особое внимание уделяется переходным этапам от сецессии к ар-деко и от ар-деко к функционализму, чье присутствие обеспечило возможность возникновения и развития ар-деко в модерне и авангардных конструктивистских идей в недрах ар-деко.

Ключевые слова: Ар-деко, функционализм, кубизм, конструктивизм, формообразования, протоар-деко, протофункционализм, монументализм, тектоника, декор.общественный интерьер.